

Романюк М.В.

ПП Консалтингова група «АРГО-ЕКСПЕРТ»

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЕКСПЕРТА З ПРАВА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У статті розглянуті особливості діяльності експертів в адміністративному судочинстві, їх роль та місце під час розгляду справи. Особлива увага приділена експерту з права, його місця та ролі в адміністративному процесі. Досліджено можливості підготовки експертів та критерії відбору, що мають застосовуватися під час їхньої атестації. Проведено аналіз міжнародних нормативно-правових документів, які застосовуються в експертній діяльності в процесі розгляду адміністративних справ. Визначені основні ризики порушення правових норм, що закріплюють призначення або залучення експерта з питань права в адміністративному судочинстві.

Ключові слова: експерт з питань права, адміністративне судочинство, експертиза, адміністративний процес, ризики, порушення норм права.

Постановка проблеми. Встановлення істини в адміністративному судочинстві – досить складний та тривалий процес, що зумовлений значною кількістю колізій у вітчизняному законодавстві, прогалинами у законі та невизначеністю в понятійних та методологічних підходах до розуміння процесуальних особливостей. Не винятком залишається і правовий статус експерта з права, який поки що неоднозначний. Протиріччя часто виникають під час оцінювання висновків справи, в тих випадках, коли посиляються на висновок експертів, які мають лише допоміжний (консультативний) характер. Інколи кваліфікація експерта не дає можливості забезпечити належну правову оцінку. Не досить врегульованою є процедура призначення експертів. Недостатній рівень визначення критеріїв оцінки кваліфікації експерта, його психологічних особливостей та багато інших питань створюють необхідність для негайного вирішення проблеми врегулювання правового статусу експерта, його ролі та місця в адміністративному судочинстві, зокрема у вітчизняній правовій системі загалом. З метою усунення протиріччя необхідна уніфікація процесуальних норм, що регламентують процесуальний статус експерта, а також приведення їх у відповідність до положень Конституції України та інших нормативно-правових актів.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. 23 березня 2017 року Кодекс адміністративного судочинства набув змін. Це було викликане поданням Президентом України до Верховної Ради України нового проекту Закону «Про внесення змін до

Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (пр. № 6232). 3 жовтня 2017 р. проект був прийнятий як закон [1]. Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС) було викладено в новій редакції та внесено зміни до багатьох законодавчих актів. Разом із нововведеннями змінилась і процедура закріплення правосуб'єктності експертів в адміністративному судочинстві, порядку розкриття їх висновків. Головним чином зміни торкнулися невирішених питань, пов'язаних із інтеграцією вітчизняної системи судочинства до міжнародних стандартів. Разом із тим змінився і характер призначення експерта в адміністративному судочинстві. Так, відповідно до міжнародної практики експерт може надавати правову допомогу в тих питаннях, які стосуються спеціальних знань у галузі права. Правовими нормами, що встановлені в КАС, експерт є учасником судового процесу (ст. 68 КАС) [2]. Додатково участь у судовому процесі може брати експерт з питань права, діяльність якого регламентована ст. 61, 69 КАС [2].

Згідно зі ст. 69 КАС, «як експерт з питань права може залучатись особа, що має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права». Але при цьому законодавцем не зазначено, якими документами і ким, яким чином фахівець у галузі права має бути визначений. Звичайно, що саме поняття «визнаний фахівець у галузі права» викликає багато запитань як серед юристів та

науковців, так і серед учасників самого процесу. Відсутній також механізм щодо вибору такого експерту судом. Спірним є й положення щодо відповідальності експерта з питань права. Експерт має нести відповідальність за винесення неправдивих висновків, тому в КАС мають бути норми для реалізації таких заходів. Як свідчить міжнародний досвід та думки деяких науковців, небезпеку зловживання положенням експерта краще попередити, а ніж потім ліквідувати її наслідки. З цією метою в адміністративному судочинстві передбачено процедуру відводу експерта. Так, згідно зі ст. 36 КАС, експерт не може брати участі в адміністративному процесі, якщо: він перебував або перебуває в службовій або в іншій залежності від учасників справи; він проводив ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються під час розгляду такої справи; з'ясування обставин, які мають значення для справи, виходить за межі сфери його спеціальних знань [2].

Відповідно до норм ст. 68 КАС експерт має право: брати участь у засіданні в режимі відеоконференції; бути проінформованим про мету свого виклику до суду; відмовитись від продовження своєї роботи у разі неволодіння певними знаннями; на оплату послуг та компенсацію витрат, які пов'язані із викликом до суду [2].

Стосовно обов'язків, що регламентовані цією статтею, слід зазначити, що експерт зобов'язаний: за викликом з'явитися до суду; відповідати на запитання, поставлені судом, та надавати роз'яснення [2].

Головна мета судового експерта – надання висновку, дослідження якого регламентують ст. 112 та 113 КАС. Згідно з цим положенням, учасники процесу мають такі права щодо його застосування: висновок може бути застосований для проведення аналогії закону чи аналогії права; встановлення відповідності із нормами міжнародного права згідно з їх офіційним тлумаченням [2]. Таким чином, висновок експерта потрібен для застосування аналогії права в процесі вирішення спору. Хоча висновок експерта не є доказом, а лише має консультативний характер і не обов'язковий для суду, на практиці є випадки, коли рішення має дискусійний характер, а суд робить висновок, базуючись лише на висновках експерта. З цього приводу юристи розділилися за поглядами на такий стан речей: одні вважають, що має бути реалізований принцип суддівського знання законів, інші вважають, що головне призначення експерта з питань права – надання допомоги в питаннях, які потребують спеціальних

знань. Аналізуючи вітчизняні норми закону стосовно діяльності експертів та їх ролі у судовому процесі, слід зазначити, що редакція багатьох статей (ЦПК, ГПК, КАС) однаково висвітлює відповідні норми, дублюючи одні і ті самі статті у різних кодексах.

Введення до складу учасників судового процесу експерта з питань права відповідає вимогам законодавства України та має коріння в джерелах права іноземних держав. Інститут експерта з питань права сприятиме формуванню в Україні незалежної, ефективної судової політики. Разом із тим норми ЦПК, ГПК та КАС у частині встановлення процесуальних прав та обов'язків експерта з питань права потребують внесення змін і доповнень.

Метою статті є розгляд особливостей діяльності експертів з питань права в адміністративному судочинстві, їх ролі та місця під час розгляду справи; проведення аналізу міжнародних нормативно-правових документів, які застосовуються в експертній діяльності під час розгляду адміністративних справ; визначення основних ризиків порушення правових норм у адміністративному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хоча в Україні й наявна значна кількість центрів проведення судових експертиз, їх практична реалізація у вигляді покращення якості надання експертних послуг не спостерігається, оскільки відсутній комплексний та централізований механізм їх взаємодії із судовими установами. Так, натеper є потреба в підготовці судових експертів у різних галузях права не лише на рівні академічному (отримання наукового ступня), що не дає належної можливості ефективно проводити судову експертизу через низку об'єктивних причин. З одного боку, ця проблема пов'язана з фінансуванням таких центрів, а з іншого – з небажанням законодавця відкривати доступ до судочинства зовнішнім структурам. Хоча положення Кодексу адміністративного судочинства України вказують на запровадження такого поняття, як «експерт з питань права», проте саме таке визначення як суб'єкта проведення судової експертизи викликає низку запитань, які з'являються під час судового процесу. Перш за все вони торкаються самого статусу експерта та його професійних характеристик. Останнє набуло широкого розголосу настільки, що питання про створення інституту експертів лунає в правничих колах досить часто. Такий стан речей перш за все зумовлений положеннями ст. 68, 69 КАС, де встановлено, що для проведення судової експертизи можуть залучатися

особи, які мають науковий ступінь та є визнаними фахівцями у галузі права, що дає поняттю «експерт з права» досить широкі можливості. Але ці статті не передбачають, який саме науковий ступінь мусить мати відповідна особа, а також у якій сфері має бути цей науковий ступінь застосований. Крім того, положення не конкретизує хто саме є визнаним фахівцем у галузі права. Також є питання до процедури проведення атестації експертів Міністерством юстиції України. Так, зокрема: чи встановлені якісь терміни проходження навчання для таких осіб; які критерії оцінювання та який порядок їх затвердження використовують у Міністерстві; чи проходять вони психологічний відбір та ін.

Невирішеним питанням можна вважати і процедуру залучення експерта, оскільки ст. 102–103, а також 112, 113 КАС, що регламентує призначення судової експертизи, не прописано хто має ухвалювати рішення про залучення експерта з питань права, лише визначено загальний порядок залучення експерта. Невирішеною залишається проблема встановлення єдиних, уніфікованих вимог до експерта та можливості його доступу до матеріалів справи. Крім того, наявність наукового ступеня та проходження атестації, як головні умови для ведення експертної діяльності, не мають обмежувати доступ до експертизи юристів-практиків. А з огляду на сучасні реалії, що відбуваються в науковій сфері, де значна кількість науковців, які отримали науковий ступінь, такими не є, особливо це стосується галузі права, оскільки попит на юридичні спеціальності в нашій країні перевищує пропозицію, можна виключити цю вимогу. Крім того, низка прихильників тієї думки, що експерти з науковим ступенем мають відповідати науковим критеріям, мати публікації у фахових виданнях України та іноземних держав, стажування й навчання за кордоном, що підтверджуються певними документами, лише збільшують можливості поповнення рядів експертів некомпетентними фахівцями, оскільки придбати статтю або дистанційно взяти участь у міжнародній конференції на сьогодні набагато простіше, аніж захистити дисертацію. У багатьох містах України працює безліч підприємств, видом діяльності яких є надання інформаційних послуг з написання наукових статей та дисертацій, тому жодних проблем на становить придбати такі роботи та їх опублікувати. Інше питання, що звичайний юрист-практик не в змозі оплатити собі міжнародну статтю та захистити дисертацію. Отже, знову критеріями відбору

представників судочинства в Україні виступають не професійні якості. Для суду буде актуальна думка не науковця-теоретика, навіть якщо його статті та дисертація не придбані в інтернет-крамниці, а юриста-практика або організації, або міжнародного експерта. Можливо, такий експерт і не має наукового ступеня, але займається вивченням певних питань професійно та брав участь у розгляді подібних справ, а також має практичний досвід застосування норм права. Таке положення, на наш погляд, додасть ефективності адміністративному судочинству. Ще одним важливим кроком є створення єдиного експертного центру в Україні, який міг би взяти на себе функцію навчання, атестації, ліцензування, тестування та інших видів діяльності, що пов'язані із покращенням рівня надання експертних послуг не лише в адміністративних судах, а у всій системі судочинства України.

Залишається невирішеним питання залучення додаткових експертних суб'єктів для поглибленого експертного дослідження. Хоча у нас є приклади залучення сторонніх спеціалізованих органів з метою надання допомоги судам, проте це стосуються лише найвищих судових установ.

Таким чином, ефективність проведення належної експертної оцінки залежить від кількості залучених у цю справу осіб, а якщо головну роль при цьому виконує держава, то рівень захищеності від зловживання нормами права, звичайно, має бути вищим. Залучення міжнародного досвіду не минуло й Україну. Так, у світли сучасних дискусій, що точаться навколо введення нової редакції КАС, досить часто постають питання: як нова роль експерта може вплинути на рішення суддів. Це питання є дискусійним та обговорюється багатьма юристами. Так, є думка, що введення в судовий процес експерта суперечитиме основному суддівському принципу “*jus novit curia*” («суд знає право»). Відповідний принцип означає, що кожен суддя має бути таким юристом, що може самостійно вирішувати питання справедливості. Та, незважаючи на це, міжнародна практика свідчить про інше. Кожна справа має свої особливості, зумовлені конкретною галуззю права, тому фахівцем в усіх сферах одночасно людина не може бути.

Ч. 1 ст. 115 ЦПК свідчить про те, що висновки експерта не є доказом, а мають допоміжний характер і не є обов'язковими для суду. Проте суд, своєю чергою, може посилатися на висновок експерта. У цьому і полягає основна складність встановлення істини під час визначення правомірності

винесення суддівського рішення. З огляду на міжнародну практику, де в процесі беруть участь не лише експерти, а судові юристи та консультанти, як наприклад у США [3, с. 20–21; 10–11; 4], такий розвиток подій може бути попереджений перехресною відповідальністю. Водночас суд може посилаючись на висновки експерта, але рішення приймати самостійно. Отже, статус експерта з питань права є допоміжним. Крім того, відповідно до принципу «процесуальної економії» суд взагалі може не залучати такого експерта. Зважаючи на консультативний характер експерта, можна встановити, які питання можуть бути поставлені експертові. Враховуючи, що це стосується лише встановлення аналогії із законом, то перелік питань має бути обмежений (ч. 1, ст. 108 Нового ГПК України). Таким чином, питання можуть бути пов'язані з неврегульованими аспектами українського законодавства, а висновок експерта не може бути наданий з питань застосування норм права, це право надається судам.

Отже, введення в адміністративне судочинство інституту експерта, що відповідає нормам міжнародного права, є позитивним аспектом. Водночас питання стосовно централізації такого інституту залишаються невирішеними. Запровадження в адміністративному судочинстві поняття «експерт у галузі права» не змінює сутності судової ек-

спертизи, а також не розширює види доказів, що мають бути розглянуті судом.

Висновок. Позитивні зрушення, що відбулись із введенням нової редакції КАС, перш за все зумовлені заснуванням інституту експерта в Україні. Такі зміни дають можливість інтегрувати вітчизняну систему права до міжнародних стандартів. Разом із тим норми КАС у частині встановлення процесуальних прав та обов'язків експерта з питань права, а також порядку дослідження експертного висновку потребують доопрацювань та доповнень. Так, слід звернути увагу на порядок призначення судової експертизи, процедури врахування висновків та можливостей для залучення незалежних судових експертів. Невирішеними залишаються питання підготовки експертів, що мають застосовуватися під час їхньої атестації. Є питання стосовно необхідності наявності наукового ступеня у експерта, а не наявності значного практичного досвіду. Міжнародне законодавство, зокрема нормативно-процесуальні положення у США, дають змогу вирішити питання відповідальності експерта, збільшуючи кількість учасників процесу і тим самим попереджуючи ризики зловживання нормами права. Це може бути застосовано і в нашій країні у тих випадках, коли існує ризик прийняття суддівського рішення лише на основі висновків експерта.

Список літератури:

1. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 48, ст. 436, Документ 2147-VIII, чинний, поточна редакція від 03.10.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>
2. Кодекс адміністративного судочинства України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35–36, № 37, ст. 446, Документ 2747-IV, чинний, поточна редакція від 14.06.2018, підстава – 2447-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
3. Telpner Z. Expert Witnessing in Forensic Accounting: Handbook for Lawyers and Accountants. L.: CRC Press, 2002. 345 p.
4. Алексеев С.Г., Лукичев Б.А. Правовой статус сведущих лиц в судопроизводстве США и Канады. Общество и право. 2011. № 2 (34). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovoy-status-sveduschih-lits-v-sudoproizvodstve-ssha-i-kanady> (дата обращения: 08.12.2018).

МЕСТО И РОЛЬ ЭКСПЕРТА ПО ПРАВОВИМ ВОПРОСАМ В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

В статье рассмотрены особенности деятельности экспертов в административном судопроизводстве, их роль и место во время рассмотрения дел. Исследованы возможности подготовки экспертов и критерии отбора, которые должны применяться при их аттестации. Проведен анализ международных нормативно-правовых документов, применяемых в экспертной деятельности при рассмотрении административных дел. Определены основные риски нарушения правовых норм при проведении экспертизы в административном судопроизводстве.

Ключевые слова: эксперт в области права, административное судопроизводство, экспертиза, административный процесс, риски, нарушения норм права.

LOCATION AND ROLE OF EXPERT ON THE RIGHT OF ADMINISTRATIVE JUDICIARY

The article describes the features of the activities of experts in administrative court proceedings, their role and place during the consideration of cases. The possibilities of training experts and the selection criteria to be applied during their certification are investigated. The analysis of international regulatory documents used in expert activities in the consideration of administrative cases. The main risks of violation of legal norms during examination in administrative proceedings are identified.

Key words: *expert on legal issues, administrative justice, expertise, administrative process, risks, violation of law.*